

REFUGIAȚII ARDEALULUI.

SCRISORI DIN PRIBEGIE

DE

Dr. ION MATEIU.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

SIBIIU.

TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE.

1919.

Le! 1-50

REFUGIAȚII ARDEALULUI.

SCRISORI DIN PRIBEGIE

DE

Dr. ION MATEIU.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

RETIPĂRIRE DIN „TELEGRAFUL ROMÂN”.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG 2008 00990

SIBIU.

TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE.

1919.

Aceste rânduri sunt crâmpieie fugare, din odiseia dureroasă a Ardelenilor fericiți, cari pătrunși de sfințenia actului istoric dela 15 August 1916, și-au părăsit vetrele, urmând cu credință viteza noastră armată.

O zugerăvire completă a suferințelor, speranțelor și muncii noastre în cursul celor doi ani de pribegie, va trebui să se dea de cătră aceia, cari pătimind împreună cu noi, au și talentul și iubirea înțelegătoare pentru acest mișcător capitol din istoria răsboiului nostru național.

I. M.

I.

Eră prin Iulie 1917. Moldova îndurerată de suferințele grămădite în hotarele ei, se înviora acum văzând cum s'a ridicat prin nespuse greutăți, o oaste nouă, cu sufletul pregătit pentru luptă și biruință. O undă de adâncă încredere străbătea satele copleșite de mulțimea muscalilor ceainicari. Se apropia ziua răzbnării, clipa mare de furtună biruitoare a oștirii românești, crezută moartă, dar reînviată cum se înnoiesc tinerețele vulturului în asprimea munților înegriți de vânturi. Fremătau văile, suspinau izvoarele, lanurile își legănav spicele în căldura înfiorării, sufletele tresăreau de sbuciumul așteptării. Un neam întreg priveghia în nădejdea mântuirii. Dușmanul avea să fie gonit și pământul strămoșesc lărgit în hotarele lui până unde răsună graiul românesc. Dar poate nicăiri nu trăia acest gând cu atâta putere, ca'n inima pribegilor din Ardeal. Se împlinia anul de când ei au îmbrățișat cu lacrimi în satele lor, cea dintâi oștire națională, care venia cu sfânta solie a dezrobirei. Sufletul lor s'a cutremurat atunci de bucuria negrăită a

copilului, ce-și vede mama duioasă. A fost plâns și sărbătoare. Se îmbrățișau frații buni, pe cari i-a despărțit de atâtea veacuri pravili dușmane.

Acum se simțeau un suflet, un trup și nimic nu mai putea desface legătura lor caldă, duioasă și sfântă. Cerul Ardealului se înseninase, glasuri de mulțumire evlavioasă se ridicau din toate văile spre slăvile albastre. Era rugăciunea unui popor îngenunchiat, care-și vede acum slobozită viața din chinurile stăpânirii străine și apăsătoare.

Rugăciunea libertății naționale plutiă ca fumul de tămâie bine mirositoare, deasupra satelor ardelene.

Visul nostru de o mie de ani, se coborâse atunci pe pământul udat de lacrămile durerii. Vuiiau zărilor, răsunau codrii de cântarea biruinții. Steagurile României fluturau strălucitoare în țara suferințelor. Era cea dintâi sărbătoare a Ardealului. De acum ne găsim la pieptul ocrotitor al mamei noastre iubite. Bucuria ei era bucuria noastră. Și când a venit ceasul durerii pentru România, noi ne-am cutremurat și am suferit împreună cu ea. Armata românească, cutoptă de puhoiul năvalnic al cetelor dușmane, a fost silită să părăsească Ardealul. A fost atunci o clipă zguduitoare pentru noi. Bocete și tânguiri sfâșietoare alergau din sat în sat. O volbură aprinsă fierbea pretutindeni însângărând zarea,

scormonind furtuna nenorocirii. Bărbații se ridicau întunecați, femeile alergau țipând ori strângându-și la piept copilașii; povățuitorii satelor, preoții și învățătorii, umblau cu fața brăzdată de gânduri printre lumea aceasta înviforată. Groaza de răzbunarea asupraitorilor, străbătuse în toate sufletele. Toți se gândiau să plece dela vetrele lor, urmând oștirea care le aduse vestea slobozeniei din robia de veacuri. Dar gospodăriile nu puteau rămânea pustii. Și s'au despărțit atunci în plânsete amare și jale sfâșietoare, bărbații de soții, părinții de copii, frații de surori. Numai cu hainele pe ei, au apucat drumul aspru și întunecat al pribegiei. În urma lor tremura jalea satelor și desnădejdea mamelor.

Mii de oameni urcau grăbiți spre vârfurile munților, fără să știe dacă vor mai vedeà vreodată casa, gospodăria, copiii și soția lăsate în părăsire. Au pribegit cu toții prin meleagurile României, îndurând toate greutățile și lipsurile, suferind împreună cu oștirea vitează, năvala și prădările sălbatice ale dușmanilor cotropitori. Dar trăia în trupurile noastre chinuite, credința sfântă în biruință. Ea ne da tărie în nopțile de zbucium, ea ne îmbărbăta în clipele de îndoială, ușurând povara sufletelor noastre. Și înțelegând toată nenorocirea României, care și-a jertfit pe cei mai buni fii ai săi, numai ca să ne scape pe noi din mâinile păgâne ale dușmanilor, câți

dintre pribegi n'au alergat sub steagurile naționale, ca să lupte pentru izbânda visurilor noastre sfinte!

Cât de aspră a fost iarna pentru noi pribegii! Fără îmbrăcăminte și fără hrană, eram puși la grea cumpănă. Dar dragostea țării ne-a încălzit. Moldova unde se strânseseră frații din toate colțurile, a dat adăpost tuturor ca o mamă iubitoare. În satele ei umilite s'au deschis căsuțele țăranilor blânzi, primitori și milostivi. Pribegii ardeleni și-au făcut cămin nou, stăruind cu răbdare și așteptând cu încredere luminarea zărilor. Câtă suferință nu trecuse prin inima lor, în această iarnă grozavă. Dorul de casă, de copii și de soțiile părăsite, le topia sufletul și le ardea simțirile.

Câți nu s'au stins în această pribegie amară, unii secerăți de boli molipsitoare, alții prăpădiți de moarte înfiorătoare, ca cei dela Ciurea, ori storși de frig și de foame în marginea drumurilor înzăpezite.

Dar toate nenorocirile acestea, erau primite de noi ca încercări dela Dumnezeu, pentru ispitirea credinței noastre. Și credința nu slăbiă. Credința în dreptatea luptei, la care pornise mama noastră România. Zi de zi urmăream făurirea oștirii românești, mereu ne gândeam la ziua, când acești luptători plămădiți în școala suferinței, se vor ridica din tranșeele lor ca o

furtună, ce rupe zăgazul de fier al vrăjmașilor. Cum treceau prin satele Moldovei în coifurile lor de oțel, mândri și dârji, cu privirea aprinsă și brațul strângând cu putere flinta răzbunătoare, sufletul nostru se însenina de bucurie. Simțiam glasul tainic, care ne șoptea că se apropie ceasul, în care vitejia oștilor românești, va deschide drumul spre iubitul nostru Ardeal.

Nu erà dimineață, în care ochii noștri să nu-și îndrepte privirea însetată spre piscurile munților, de unde așteptam sunetul goarnei, care să ne chieame la vetrele noastre părăsite. Auziam pare-că strigătul mamelor, plânsul sorerilor, cari se stingeau într'o înfrigurată așteptare. Locul nu ne mai țineà, inima svâcneà în dorul nepotolit de pământul nostru. Și-n amurgul unei zile de Iulie, când soarele își trimeteà cele dintâi raze bogate spre culmile Carpaților, tunul nădejdilor noastre a început să urle prin văile Șușiței. Moldova întreagă s'a cutremurat. Iar pribegii Transilvaniei, întorcându-se spre munți și-au plecat genunchii spre rugăciune duioasă. Sufletul lor cuprins de fiorii bucuriei sbura departe, pe aripile dorurilor sfinte la casa din Ardeal..

De-acum drumul întoarcerii noastre, se deschideà stropit de sânge dar încrezător, prin avântul nebiruit al oștirii românești..

II.

Ofensiva dela Mărăști, ne umpluse inima de cele mai largi nădejdi. In cursul primăverii se vorbea neconținut de această năvală, pe care aveau s'o dea cu ultima îndârjire ostașii neînduplecați ai României. De câte ori n'am stat de vorbă cu acești luptători, cari mergeau spre front cu puternica credință de-a birui sau de-a cădea vitejește. Ei înșiși acești voinici, făuriți în clocotul durerilor și al celor mai neîndurate greutăți, ardeau de nerăbdare să li se dea semnul de luptă, spre a se arunca asupra dușmanului cu setea de răzbunare a celui ce-și vede țara călcată și batjocorită. Oștirea aceasta avea un suflet nou, în care dragostea de țară și de neam se luminează tot mai tare, dând naștere unei înflăcărare voințe de biruință și de jertfă înălțătoare. Noi pribegii înțelegeam acest suflet, pentru că din suferința și frământările lui erau împletite și zilele noastre. Și când ceasul a bătut, aceste suflete aprinse s'au schimbat în uragane înfricoșate, cari zguduiau văzduhul și înfiorau pădurile. Iscușița generalului Averescu ducea oștirea răzbunătoare spre o slavă nouă și ne-

trecătoare. În câteva zile Germanii au fost loviți cu atâta dibăcie și iuțeață fulgerătoare, încât cele mai puternice întărituri au căzut pe neașteptate în mâinile oștirilor românești. Trecerea pe pământul Ardealului avea să se facă în curând. Noi o așteptam cu nerăbdarea copiilor din preajma sărbătorilor. În fiecare dimineață ieșiam cu dorința nepotolită de-a auzi știri nouă, de-a apuca vr'o gazetă proaspătă, care să ne zugrăvească luptele de înaintare și de biruințe nouă ale armatei noastre. Miile de prizonieri și zecile de tunuri luate dela Germani în cele dintâi atacuri, ne dădeau încredințarea că nimic nu mai poate opri trecerea Carpaților. De câteori, în așteptarea veștilor, nu luam gazetele în mână, spre a ceti din nou faptele vitejești, pe cari le săvârșiră șoimii Moldovei în cele dintâi lupte dela poalele munților. Svonurile, cari sburau din sat în sat despre planul minunat al bătăliei, ne făcea să nu ne mai oprim asupra temeiniciei lor, ci ne împingea mintea pe sborul închipuirii, la văile Ardealului unde ne vedeam îmbrățișând părinții și surorile întunecate de plâns.

Când auziam spunându-se din gura unui om vrednic de încredere, că oștirea românească are să fie în două săptămâni la Brașov, unde el e însărcinat să îndeplinească poruncile Craiului românesc, ni se părea, că vedem aievea orașul amintirilor noastre scumpe îmbrăcând haină de

sărbătoare. Bucuria noastră crește în acele zile, cum cresc Feți frumoșii basmelor, căci ce putea fi mai așteptat și mai dorit, decât revederea satului și sărutarea pământului, unde ne-am născut și unde măicuța noastră ne-a legănat în cântece duiosase? Dar această bucurie avea să fie acum cu atât mai mare, cu cât știam, că de aci încolo viața noastră nu va mai fi otrăvită de asupririle ungurești, ci ea se va desfășura senină și binecuvântată în cuprinsul Ardealului slobod sub aripile ocrotitoare ale României mame. Ce sfântă credință era aceasta, care ne întărea sufletele și ne ridică inimile spre zările albastre ale Ardealului nostru iubit.

Dar iată că cerul nădejdilor noastre se întunecă deodată. Visurile noastre, pe cari le-am scaldat în lacrimi și le-am alintat în cântece cu soare, se sfărâmă ca o stâncă lovită de trăznete ascuțite. Năvala biruitoare a oștilor românești se oprește pe neașteptate. Nu din pricina oboselii ori a slăbiciunii și cu atât mai puțin din împotrivirea Germanilor, cari deși îndoit de mulți și înzestrați cu cele mai bune tunuri și mașini ucigătoare, au fost siliți să se dea înapoi cu pierderi uriașe în fața vitejiei fără seamăn a soldaților noștri. Românii nu voiau să știe de înfrângere. Ei aveau un singur dor și o singură țintă: *biruința*. Și aceasta avea să vie, încet, cu sânge mult, dar strălucitoare și mântuitoare. Și

dacă totuș n'a venit, de vină a fost slăbiciunea *rusească*. La Tarnopol în Galiția, număratoarele oști rusești au aruncat armele și au trecut în tabăra dușmanilor. Cei credincioși, văzându-se părăsiți, s'au dat înapoi, lăsând în mâna Austriecilor Galiția și Bucovina, pentru cari de trei ani de zile a curs sângele rusesc în valuri neoprite. Dușmanul amenință acum Moldova și din spre miazănoapte. Vânzarea muscălească o puneă în primejdia de-a fi cotropită, cum s'a întâmplat cu celelalte părți ale României din pricina mișeliei Țarului, care abia acum a eșit la iveală din documentele tainice tipărite în gazete. Sărman neam românesc! Suferințele pe cari le-ai îndurat sute de ani, nu încetează nici acum. Te-ai luptat împotriva păgânilor, ai pus pieptul la hotare ca să aperi pe alții de sabia turcească, și s'a prădat țara, și s'au furat copiii, și agonisita, de-ai rămas numai cu sufletul, dar nu și-ai pierdut credința. Te-au înșelat în trecut Craii îngâmfați și măreți ca să-i scoți din peire, le-ai apărat țările lor cu jertfa vieții tale, iar când ai cerut răsplata ostnelilor, ai fost vândut și părăsit. Așa a fost în vremile bătrâne, așa se întâmplă și astăzi. Și cine simte mai dureros nenorocirea ta de-acum, decât noi pribegii din Ardeal, cari căutând scăpare sub steagurile României, așteptam ca niște copii orfani ziua dreptății și a învierii luminate. Rătăcitori de-un an

de zile, cu sufletul bolnav de dorul plaiurilor noastre, noi vedeam în sfârșit înălțându-se soarele ~~nădejdilor~~, care să ne lumineze drumul spre casă. Incepusem să ne strângem sărăcia pribegiei și să fim gata pentru ziua, când ni se va împărtăși bunăvestirea revederii Ardealului.

Dar vânzarea rusească, întors-a bucuria noastră în durere. Ca să nu cădem în mâinile ~~dușmanilor~~, cari ne-ar fi spânzurat pentru că ne-am părăsit vetrele și ne-am alipit de sânul maicii noastre, România s'a gândit la noi cu adevărată dragoste. Ea voia să ne mântue de moarte. Unde era locul nostru de scăpare? O știre trimisă în grabă cu telefonul prin toate colțurile Moldovei, ne vestiă, că vom fi trimiși în Rusia. Ne-am cutremurat de groază. Ni se părea că cerul cade peste capetele noastre, că din toate părțile se întunecă zărilor, și o largă prăpastie se deschide înfiorătoare ca să ne înghiță de vii. Blesteme ieșiau atunci din gurile arse, jale se întindea în sufletele cernite și lacrimi amare înecau inimile noastre sfășiate. Căci ce putea fi mai trist și mai zdrobitor pentru noi, decât să ne vedem nimicite nădejdlile spre Ardeal și să fim siliți a pribegi din nou spre țara vânzătoare, spre pustiurile ei grozave și înfrigurate, unde atâția din frații noștri prizonieri și-au găsit moartea nemângăiată. Atunci ne-am adus aminte de soarta israiltenilor în pustie. Dar în neno-

~~rocirea lor, acei rătăcitori~~ aveau cel puțin visul care-i ducea spre Canaan, pământul făgăduinței, pe când noi nu vedeam decât stâlpul de foc al chinurilor amare.

~~Spre pustie... spre pierzare...~~ Această simțire înspăimântătoare sbuciuma pe toți pibegii.

III.

Pentru a doua oară se stricară căminurile noastre. Și cu câtă trudă fură ele înfiripate. Preoții și învățătorii noștri așezați prin satele Moldovei, porniseră la muncă grea, arând, săpând și plivind numai spre a strânge câte ceva pentru viața zilnică. Ei au schimbat de nevoie patrafirul și cartea cu sapa și alte indeletniciri, pe cari nici odată nu s'ar fi gândit să le aibă. Unii cântăriau o cară de fân ziua 'ntreagă, alții vindeau păpușoiu ori oleiu prin dughene murdare, pentru a câștiga un ban din care să trăiască. De câteori nu-l găseam la Roman pe părintele Ion Agârbiceanu, tremurând de frig cu ferăstrăul în mână în curtea din strada Cuza Vodă. Și zgribulit intră apoi în casă, unde, strâmtorat într'un ungher la o măsuță năcăjită, s'apucă să scrie articole de îmbărbătare pentru cei slabi în credință. Dar ori cât de multe greutateți am fi întimpinat, ele nici odată n'au putut să ne doboare, căci vedeam întărindu-se oștirea care să ne ducă spre țara noastră dorită. Ea ne-ar fi dus, dar n'a avut noroc. Vânzarea blăstămată i-a curmat avântul, iar nouă ne-a zdrobit aștep-

tările. Și ne-am desfăcut gospodăriile. În graba cea mai mare am înodat câteva haine tocite, ne-am luat merinde de drum, lăsând în grija celor ce ne-au dat adăpost rămășițele triste ale agonisitei noastre pribege. Dar ceea ce a făcut atât de jalnică plecarea noastră, a fost clipa despărțirii de ai noștri. Când am părăsit Ardealul plâneau în prag bătrânii, acum ne bociau cu lacrimi de zdrobire mamele desnădăjduite. Atunci se știa, că deși părăsim ograda părintească, trecem pe pământul iubit al României, care a sărit să ne scuture lanțurile robiei. Acum însă, ne desprindeam din ultimul petec de loc românesc, ca să fim duși în depărtări necunoscute, într'o țară înghețată, unde limba noastră era surghiunită și viața românească stinsă. În stepe tioroase bătute de furtuni, unde trăia un popor al cărui suflet a fost mereu o taină, unde astăzi țâșniă însângerat izvorul nenorocirii noastre...

De aceea plâneau acum sufletele noastre, într'o cutremurare, pe care n'o simțisem atât de puternic în ceasul plecării din Transilvania. Obidiți și desnădăjduiți ne-am urcat grămadă în trenurile de marfă, cari ni se păreau atunci niște cară de morți ce ne duc la groapă. Lăzi, desagi, străiți, leagăne, pături, erau aruncate una peste alta în vagoanele fără ferestri, iar pribegii se mișcau greoiu și cu fețele întunecate domolind scâncetul copiilor ori căutându-și

câte-un colțișor de ațipeală trecătoare. Strâmtorați și nedormiți, zăbovind prin gări zile și nopți întregi am ajuns să vedem Iașii, unde se strângeau pribegii din toată Moldova. Aici ni s'au făcut hârțile de drum în 3 zile. În acest răstimp pribegii își purtau jalea pe străzile înțesate de o lume alarmată, ce năvălia la pașapoarte. În lipsă de locuințe, cei mai mulți am făcut nopțile prin grădini, în cară de bejenari oprite la marginea orașului ori pirotind în colțuri de uliți.

O undă de bucurie dar și de durere revoltată abia ne mai cuprindeă atunci, când străbăteam prin piața Unirii, unde strălucia proaspătă gloria vitejilor noștri ostași. Erau o parte din tunurile și mitralierele cucerite dela Germani, în sângeroasa navală din preajma Carpaților. Cum erau înșirate în jurul statuii lui Cuza-Vodă, noi le priveam încremențiți și ne gândeam poate ca și marele Domn la vitejia fără noroc a neamului nostru înșelat. Ni se strângeau pumnii de mânie în fața marilor ticăloșii, pe cari ni le desveliseră un an întreg de lupte și de suferințe. Toată jertfa noastră de sânge ca și minunata putere de împotrivire a oștirii românești, au fost stropite cu noroiul scârbos al vânzării. Norocul nostru se duceă, ca să înceapă pătimirii înfri-coșate. Cu tâmplele aprinse de aceste gânduri s'au grămădit bejenarii la stația Nicolina din

marginea Iaşilor. Ce vedere tristă! Sute de oameni, frunţaşi din Ardeal trecuţi de 70 de ani ca Ioan Preda şi N. P. Petrescu, preoţi albiţi ca Ioan Mateiu, Gh. Babeş, I. Popea, Ioan Manta, I. Maximilian ş. a. scriitorul I. Agârbiceanu cu soţia şi patru copilaşi, preotese nemângăiate ca Doamna Baca cu doi copii şi M. Doican jelind pe soţul, tatăl şi fratele ei morţi la Ciurea, mame tinere cu sugacii la piept, învăţători năcăjiţi ca Ioan Fătu cu soţia şi 7 copii, între cari cel mai mic abia de câteva luni, ţărani cu hainele rupte şi bărbile mari, toţi aceştia aşteptau lângă linia ferată cu privirea pierdută, încunjuraţi de o mulţime de bagaje sărăcăcioase. După ceasuri chinuitoare, ni se împărţesc hârtiile de drum. Trenul nostru soseşte. Un tren lung de transporturi, fără scări. Oamenii se grămădeau la vagoane, năcăjindu-se cu urcarea copiilor şi a calabalăcului.

Cu mare greutate ne-am văzut toţi suiţi în aceste vagoane de pribegie. Trenul şueră şi porneşte. Dar după câteva minute se opreşte la o orecare depărtare de oraş. Acolo am petrecut două nopţi de 1 şi 2 August. Pe semne ca să mai ascultăm o clipă frământarea Moldovei şi să sărutăm înc'odată pământul binecuvântat, care un an de zile ne-a potolit durerile şi ne-a hrănit nădejile. În dimineaţa zilei de 3 August o smâncitură puternică ne

scutură din gândurile negre ce ne copleşiseră și făcănitul grăbit al roților ne duce spre Prut.

Cum priveam în alergarea trenului câmpul cu dealurile și văile Moldovei, inimile au început să ne tremure, simțiri neobicinuite ne mișcau pieptul, ochii ni se împăienjneau, căci în acele clipe simțiam toată durerea părăsirii pământului strămoșesc. Ne despărțiam de colțul iubit, unde se strânseseră, goniți de dușman, frații de-un sânge din toate țările locuite de Români.

Ori câte năcazuri și lipsuri am fi îndurat ele nu ne-au frânt, căci ne da tărie țărâna sfântă, de unde se ridicau tainice șoaptele de îmbărbătare ale strămoșilor din morminte. Acum trebuiă să ne lipsim și de acest ultim razim al sufletelor noastre, și să plecăm în lume cu visurile zdrobite. Eram copiii smulși dela sânul maicei noastre iubite, care ne-a încălzit și ne-a ocrotit. Atunci am simțit toată jalea cântărețului, care se desfăcea din inima lui ca o tânguire înlăcrămată:

Scumpă țară și frumoasă
 O Moldovă țara mea,
 Cine pleacă și te lasă
 E pătruns de jale grea.
 Eu te las țară iubită
 De-al tău cer mă depărtez
 Dar cu inima zdrobită
 Plâng amar, amar oftez...

In tristeța sfășitoare a acestor versuri, am trecut Prutul blestemelor.

Mai vedeâ-te-vom fără iubită ori ne vom stinge în pustiurile străinătății întunecate?... Cine știe... cine știe...

IV.

Gândurile grele, ce ne apăsau sufletele, începură să se mai lumineze, când străbăteam în huruitul trenului, prin văile Basarabiei.

Se întâmpla pentru întâia dată, ca frați de departe să vadă pământul scump dar înstrăinat al Moldovei de odinioară. Și fără voie răsăreau în mintea noastră vremile vechi de bucurie, când Domnii Moldovei stăpâneau aceste locuri bogate, prin vitejia și înțelepciunea lor, până la apa Nistrului. Vrednicia Moldovenilor străbătuse atunci prin toată lumea, căci piepturile lor au înfrânt în numeroase bătălii puterea înfricoșată a oștilor turcești. Câtă mândrie simțiam de câteori ne aduceam aminte de cuvintele învățatului cronicar polon, care spunea de Ștefan cel mare, că pentru faptele lui minunate este vrednic să i se încredințeze cârmuirea a toată lumea.

Mai mare slavă ca aceasta, n'a ajuns pe nici un popor. Sute de ani Moldovenii păstrasera această cunună de cinste, pe care nici o putere dușmană nu le-o putea lua. Era pe atunci pământ și voie, eră bogăție în țara binecuvântată, și strămoșii trăiau în mulțumire, căci dreptatea Domnilor de un sânge cu noi străjuia ne-

adormită. Dar când ea a încetat, când certele dinlăuntru au slăbit puterea de unire, s'au ridicat vecinii cu poftă viclene asupra țării ca s'o strice, ca s'o fure. Lăcomia nesăturată a țarilor cotropitori a rupt, prin mișelie, cea mai frumoasă parte din trupul Moldovei. Basarabia plecă în robie. Plângea atunci neamul nostru întreg, căci durerea fraților înstrăinați străbătea pretutindeni ca un cântec de moarte. Lungă și amarnică robie au îndurat.

. Nelegiuirea muscălească le-a luat tot ce aveau mai scump: biserică, școală, slobozenie, dragoste de neam. Sufletul voiau să-l piarză, sufletul strămoșesc, viteaz și curat, în care trăiau comorile minunate ale neamului moldovenesc. Au isgonit dulcea noastră limbă dela sfintele altare, au luat-o din gura copilașilor cari mergeau la școală, au batjocorit-o prin ocârmuire, ca bietul Moldovan să nu mai priceapă nimic din strâmbătățile și asupririle ce-i cădeau în spinare. Intunerec și jale copleșise satele. Plâns și blesteme se ridicau spre cer, de unde așteptau ziua dreptății:

Și Dumnezeu s'a milostivit de chinurile lor; prin războiul înfricoșat al lumii, le-a deschis porțile temniței, aducându-i la viață. Ca un soare le-a răsărit slobozenia sfântă și ei se uitau acum la ea cu ochii înlăcrămați de bucurie. Sufletul moldovenesc săltă în cântări de laudă,

căci învierea națională i-a venit ca o solie dumnezească de mult așteptată.

Cu câtă dragoste ne uitam noi pribegii la frații noștri desrobiți, cari lucrau acum de zor la temelie cea nouă a vieții lor slobode. Trenul se apropia de Chișinău, unde se grămădiseră învățătorii moldoveni să-și încălzească sufletul la flacăra învățaturii naționale. Și cum a rânduit Dumnezeu ca la această lucrare sfântă, să ajute și o samă de pribegi din celelalte țări locuite de Români.

Câtă fericire trebuia să fie în inima lor, că-și pot jertfi puterile sufletești pentru înălțarea fraților.

Și o dorință aprinsă ne scormonea atunci să părăsim vagoanele și îmbrățișându-ne frații să le dăm și noi mână de ajutor. Dar zilele aveau să ni se macine chinuite, departe prin stepele Rusiei, cu dorul jalnic după Ardealul nostru lăsat în suferință. Cine știe când va străluci și acolo lumina care plutește azi cu atâta înflăcărare peste câmpurile Basarabiei. Da! cine știe? Credița noastră e mare și ori cât de grele ar fi ispitele și năcazurile ce ne așteaptă, noi nu ne îndoim în dreptatea vecinică, care trebuie să vie și pentru noi. Puterea ei ne mai îmbărbătează să trecem Nistrul cu nădejdea, că în curând vom vedea iarăși pământul iubit al Moldovei înviate.

În frământarea aceasta grea treceau ceasurile de drum, apăsătoare ca păcatul și lungi ca anii de suferință. Ce viață duceam noi în aceste vagoane! Grămădiți câte 25 la un loc împreună cu bagajele, stăteam toată ziua întinși pe cele două rânduri de scânduri așezate unele peste altele de-acurmezișul. Ele ne erau locul de mâncare și de dormit. Opt zile și opt nopți nu ne-am desbrăcat, rufele nu ni le-am schimbat, abia dacă mai apucam să ne spălăm obrajii cu câte-un pumn de apă luată în grabă prin gările rusești. Căci totdeauna trenul plecă pe neașteptate așa că, în multe rânduri pribegii rămâneau prin gări privind desnădăjduiți spre vagoanele ce se pierdeau în zare.

Fără cărți și fără gazete la noi, simțiam cum ne cuprinde o toropeală de întuneric, care se întipărea pe fețele brăzdate ca o pedeapsă nesuferită.

Iar când se coborà sara cu umbrele ei și ne întindeam trupurile oboșite pe scândurile de brad, oftări dureroase ieșeau din inimile arse ale pribegilor. Nopți lungi de veghe și de sbuciumări, în cari gândul alerga spre vatra părăsită, unde mama își plângea copiii, unde neamul nostru îndura umiliri nebănuite și spânzurătorile se ridicau tot mai multe spre pierzarea părinților nevinovați...

Preoți cu bărbi albe, învățători cu fața suptă, povățuitori credincioși, scriitori înflăcărați, se

uitau buimăciți unii la alții, fără a mai putea vorbi, par'că o putere nevăzută li-ar fi luat mintea.

Zile de-arândul priveam pe Agârbiceanu, cum fumează țigară după țigară, cu ochii pierduți în gol, fără a scoate un cuvânt.

Darul lui de povestitor și de propoveditor al credinții, părea c'a încetat. O povară îngrozitoare îl chinuia în tăcere, tăra s'o poată talmăci. Și așa eram toți: fețe triste lipsite de graiu, ca niște nenorociți osândiți la moarte.

Doar amintirile vitejiei românești de ne mai deslegă limba și nădejdea în sfârșitul biruitor al luptei noastre sfinte. Incolo aceeaș silă de vorbă care supune pe omul năcăjit și-l face să suspine de gânduri grele...

Chiar și copilașii păr. Agârbiceanu erau acum mai tăcuți, veselia lor încă se dusesse și ei priveau fără glas întinderea stepelor prin cari treceam. Copilița de câteva luni a preotesei Manta, dormită în leagănul ei mititel, pe care abia dacă-l mișcă mâna iubitoare a mamei ori mătușei întristate.

Sărmani copilași născuți pe drumuri grele, departe de casa părintească: ce soartă v'a rânduit Dumnezeu și vouă. Copii ai suferinții, voi din leagăn îndurați toată jalea, care veacuri întregi a copleșit neamul nostru. Creșteți pe drumuri de bejenie, ca niște puișori ai nimănui, pe cari o mână dușmană i-a scos din cuibușorul lor cald...

Ne apropiam de Elisavetgrad, orașul în care aveam să ne așezăm. Dar la gara Șestacovca, cam 15 verste depărtare de oraș, ni se spune, că autoritățile rusești nu ne lasă să intrăm în oraș.

Astfel mai petrecurăm două nopți în tren, așteptând. Povățuitorii noștri cercetară satele dimprejur și în înțelegere cu împuternicitul rusesc aleseră două mari sate Visca și Gruscaia, unde să descălecăm. La început aveam temeri că vom duce-o greu, necunoscând limba rusească. Dar aflasem cu bucurie, că în amândouă locurile trăiesc Moldoveni harnici, cari nu și-au uitat limba lor nici în aceste depărtări mari, ci o vorbesc cu stăruință în mijlocul obiceiurilor moștenite din bătrâni. Au venit căruțe din sat și ne-am încărcat din nou sărăcia. Apoi am pornit, unii urcați pe desagi, iar alții urmând carele pe drumul larg și prăfuit. Pribegii se despărțiau acum, o parte apucând spre Visca, iar cei mai mulți îndreptându-se cătră Gruscaia, pu-ternica așezare de Moldoveni.

Cum mergeam încet pe șesul întins, ni se părea că suntem niște călători rătăciți în pustie, cari caută cu ochii obosiți un loc de odihnă și de scăpare.

În fund se deslușiau tot mai bine casele albe țărănești cu biserica din deal, care strălucea în bătaia soarelui. Morile de vânt așezate în jurul satului, își întindeau spre cer brațele negre.

ca niște uriași puși de pază. Vom fi noi oare primiți de săteni cu inima bună ori ne vor socoti niște străini răi, cari pică pe capul lor ca o năpastă grea? Cu aceste gânduri intrarăm în sat încredințați, că Moldovenii aflând despre soarta noastră și văzându-ne că suntem de-un sânge cu ei, că vorbim aceeaș limbă ca și ei, că bejenărim de-un an de zile prin țări îndepărtate, inima li se va înmuia și casele lor se vor deschide spre adăpostirea fraților nenorociți, pe cari nu-i văzuseră și nici de nume nu le auziseră.

Din toate ogrăzile răsăriau fețe îngrijorate, cari se uitau la noi cu spaimă. Câte femei n'am văzut izbucnind în plâns de jalea noastră. Ștergându-și ochii înlăcrămați, ele simțiau toată durerea noastră și când le dam binețe în limba moldovenească, fiorii le zguduia trupul îndreptând mâna spre semnul crucei.

Nu ne cunoșteam, dar în clipele acelea s'a văzut că fratele tot frate rămâne, că puterea iubirii de neam, care nu se stinge ușor, ardea și în sufletul acestor Moldoveni cinstiți. Mari și nepătrunse sunt căile Domnului. Ne-ă potolit durerea, ducându-ne la frații de-o lege cu noi, cari trăiau părăsiți și desfăcuți de trupul neamului nostru.

Aceasta era mângăierea ce ni se coborâ în sufletul întristat.

V.

Șirul lung de cară încărcate se opresc în fața primăriei.

Mulțime de femei și copii se strâng în jurul nostru privindu-ne mirați. Nu-și puteau da sama ce caută în satul lor atâția domni cu soții și copii mărunți înveliți în straie sărăcicioase, trudindu-se cu scoborârea bagajelor peste loitrele înalte și vorbind o limbă care li se părea că ar sămăna cu a lor. Vedeau ei bine, că războiul ne-a adus prin părțile lor, dar nu pricepeau ce fel de oameni sântem și ori cât de lămurit ne-ar fi auzit vorbind pe limba lor, totuș o mare îndoială li se lăsase în suflet.

N'a fost nevoie decât de otrava celor câțiva negustori jidani din sat, ca această îndoială să se prefacă în neîncredere fățișă. Aflând că sântem Români, jidanii șopteau prin toate colțurile de plaga ce-a căzut pe capul bieților oameni de-a se vedea în casă cu spioni primejdioși. Astfel când primarul și ceilalți diregători, cari hotărâseră cu o zi înainte locuințele noastre, ne-au trimis să ne așezăm fiecare la locul lui, țărani moldoveni ne-au primit cu oarecare silă vârându-ne în odăile lor mai strâmte din dos.

Bătrânul Matei Strateciuc, cu toate că avea două case, dintre cari una nouă și nelocuită, ne-a înfundat într'o căsuță întunecoasă c'o feres-tuică ce nu se putea deschide, și cu un roi de muște ce bâzăiau îngrozitor în căldură înfundată. Trei scânduri bătute pe pociumbi, acoperite cu un braț de paie, peste cari era aruncat un țol înnegrit, avea să ne fie culcuș cald lângă cuptorul de pâne.

Dar îndată ce-am șezut de vorbă mai deaproape și au aflat povestea tristă a bejeniei noastre îndelungate, inima gazdelor s'a înmuiat, făcând loc unei încrederi mai simțite.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cu toate acestea, gheața din sufletul lor se topia încet. Căci nu li se părea lucru curat, să audă oameni învățați vorbind în limba moldovenească, pe care boierii ruși nu numai că n'o știau, dar o și huliau în toate chipurile. Istorisirile noastre însă, i-a încredințat încetul cu încetul, că sântem români, frați de-un sânge cu ei, că avem una și aceeaș limbă la Elisavetgrad ca și la Alba-Iulia, în care ne putem tălmăci gândurile și ne putem plânge durerile. Că numai asprimea vremurilor ne-a silit să ne risipim prin atâtea țări îndepărtate, fără a mai ști unii de alții, dar păstrând fiecare legea și limba în care s'a pomenit din strămoși.

Moldovenii ne ascultau înduioşaţi şi plecau capul plin de gânduri. De când n'au mai auzit ei, sărmanii, povestea neamului.

Înstrăinaţi de casa părintească de atâtea sute de ani, li se părea că visează acum, când găzduiau pe fraţii lor din Transilvania, cari le aduceau veşti de pe pământul scump, unde odinioară trăiseră şi strămoşii lor.

Ascultau şi nu-şi credeau ochilor. Căci nemiloasa stăpânire rusească a folosit toate mijloacele pentru a-i face să-şi uite obârşia, limba şi dătinile. Cunoştinţa lor se întunecase, şcoala străină le schimbonosise limba încât astăzi ea e plină de cuvinte ruseşti, iar amintirea Transilvaniei, unde s'a născut neamul nostru, se pierduse cu totul din mintea lor.

Acum licăria o rază de lumină în sufletul lor rebegit. Şi noi ne bucuram, că ea le venia prin mijlocirea noastră. Aveam nădejde, că vântul revoluţiei va trece şi prin aşezările lor, trezindu-i la viaţă naţională.

Intre cele dintâi greutăţi, era grija de hrană. Moldovenii nu vindeau bucurosi alimentele, iar noi n'aveam chip să ne facem înşine mâncarea, pe deoparte fiind că bărbaţii nu se pricepeau la așa ceva, iar pe de altă parte lipsiau şi plitele. Căci aici țăranii fierb bucatele în cuptoare de pâne, pe cari în lipsă de lemne le încălzesc cu paie ori cu tizic. Oalele de pământ sânt

așezate în mijlocul cuptorului de unde se scot cu *rohatca*, un băț lung înzestrat la capăt cu un cerc de fer deschis.

Astfel s'a încercat să se fiarbă pentru toți bejenarii, la un cazan mare din curtea școalei bisericesti. Femei de-ale noastre pregăteau borșul, după care venia fiecare cu câte-o oală.

Ceasuri întregi așteptam pironiți pe-o grămadă de lemne, ori întinși prin boziile mari ce umpleau curtea părăginită.

Apoi, după lista ce se citia, scoboram pe rând în strâmta bucătărie, unde primeam de persoană câte-o lingură mare de borș. Mi se părea atunci că sântem niște robi de temniță, cari își iau porția amărâtă după grele ciasuri de chinuri.

Fefe supte de pribegi flămânzi, cari se înghesuiau cu oarecare rușine spre această hrană.

Și întâmplarea făcuse, ca cel dintâi să fie citit păr. I. Agârbiceanu. Cu oala în mână, el scoborî îngândurat și apropiindu-se de cazan spune cu atâtă tristeță: «pentru 6 suflete». Un fior de jale îmi săgetase sufletul, doamna Septimiu Albini își întorsese capul ștergându-și ochii umeziți, iar bejenarii se priveau cutremurați de această scena dureroasă. La ce zile a ajuns luminatul scriitor al Ardealului! Să umble cu oala pe uliți pentru hrana copilașilor săi.

Condeiu lui înțelept, nu-i mai era aici de nici un folos. Cine să-l înțeleagă, cine să-l răsplătească?

Mâncarea la cazan a ținut abia trei zile, căci pribegii au fost poftiți să se îngrijească fiecare de hrana sa cum va ști. Astfel am fost nevoiți să ne pregătim mâncarea pe la gazde. Alergam prin satul întins după pâne, ouă, lapte, carne, cari se căpătau anevoie și cu prețuri mari. Câțiva înși și-au întocmit o bucătărie de obște, unde preotese de-ale noastre fierbeau mâncări bune. Cei mai mulți se înțeleseră cu gazdele de-a primii zilnic borșul obișnuit.

Intr'o zi îl văd pe Agârbiceanu cu doi studenți la cazarma părăsită din mijlocul satului, adunând cărămizi și bucăți de tinichea ruginită, din cari înjghebă într'un colț al curții o plită amărâtă. Aci avea să pregătească doamna hrana celor opt suflete. Agârbiceanu umbla după găteje de salcă pe părăul satului apoi se așeză lângă «plită» și sufla mereu în focul ce-i umplea ochii de spuză și de fum usturător.

L'am găsit adeseori în această stare și sufletul mi se umplea de durere neobicinuită. Ne gândiam la greutățile traiului mai ales pentru timpul iernii și începurăm să ne sfătuim asupra nevoii de organizare. Dar grija aceasta de viața noastră, ne-a adus mânia celui ce era însărcinat să ne povățuiască și ea s'a descărcat în cuvinte

de necuviincioasă muștrare peste capetele preoților încărunțiți în cinste. Nici vrednicul luptător al neamului, Septimiu Albini, n'a fost cruțat de aceste izbucniri pătimeșe.

Ne-am călcat pe inima sângerată și așteptam răbdători măsurile făgăduite. În nădejdea lor mântuitoare deodată ne izbește o durere nebănuită. Soacra învățătorului Vasile Fărcaș din Săcele încetează din viață în vârsta de aproape 60 de ani. Sărmană bătrână! Ai plecat deacasă cu oștile României, urmând drumul lung al pribegiei. Te ducea și pe tine credința sfântă în izbânda neamului, dorul de-a prăznui împreună cu toți năcăjiți ziua slobozeniei Ardealului. Ai îndurat alături de fiica și ginerele tău toate chinurile pribegiei și când te-ai așezat în Moldova, credeai că durerile s'au potolit și ceasul întoarcerii la casa ta nu mai e departe. Un an de zile ai tors firul acestui vis, ca atâția dintre noi, și când să-l vezi aieva, soartea te silește să treci Prutul și să pribegești departe prin Rusia cu inima obidită.

Bolnavă ai pornit la acest drum lung, dar nu te gândiai la moarte. Și iată că Dumnezeu te-a chemat la sine, fără a-ți mai putea vedea vatra după care ți se frângea sufletul. Te-ai stins aici în Gruscaia, fără mângâiere. În ziua de 17 August cei trei preoți te-au prohodit după rânduiala noastră.

Troparele adiau jalnic lângă sicriul tău, și câte fețe înlăcrămate nu suspinau la cuvântul pătrunzător rostit de părintele Macsimilian. Apoi groapa s'a închis în veșnica pomenire. Noi vom plecă azi-mâne și cine știe dacă se va mai aprinde la mormântul tău vr'o luminiță. Poate se va găsi o mână credincioasă între Moldovencele noastre, care aducându-și aminte de crucea ta stingheră, s'o lumineze măcar în noaptea învierii. Și sufletul tău va află ușurare multă.

. Abia ne-am recules pe urma acestei întâmplări triste, când în 29 August petrecurăm la groapă un alt mort: notarul Mateiu Folea din Mândra Om cinstit și luptător neobosit pentru drepturile și cultura națională. Adeseori și-a pus în primejdie chiar slujba sa apărând cu tot sufletul școala confesională, pe care Ungurii voiau s'o nimicească.

Boala de rac i-a curmat firul vieții sale muncite. De-acum ai săi nu-l vor mai vedea alergând pe drumurile orașelor cu dorul fierbinte de-a face bine poporului călcat de asupritori. Sicriul lui se apropie de țintirim în cântări tânguitoare, urmat de o văduvă și cinci copilași orfani. Pribegii pleacă capetele, moldovencele plâng... Inima ți se rupe de jale... Mai vin oare încercări atât de amare? O singură mângâiere ne mai lasă Dumnezeu: acești pribegi își dorm somnul de veci în pământ mol-

dovenesc, încunjurați de frați de-ai noștri. Simțirea lor se va înduioșă și nu vor călca nepăsători peste aceste morminte de pribegi sbuciumați.

Dar durerile nu încetează. În 10 Septembrie moare la Elisabetgrad domnișoara A. Cioflec. O floare plăpândă în primăvara vieții, care mângăia suferințele răniților noștri din Moldova.

A trebuit să-i părăsească și să pribegască. Alături de părinții ei slăbiți, ea aducea o rază de nădejde și de ajutor în sufletele pline de frământări întunecate. Bucuria vieții n'a cunoscut-o căci războiul cu grozăviile lui a chemat-o la muncă aspră și obositoare.

Zilele de lumină le așteptă abia atunci, când se va vedeă în satul ei iubit. Dar visul se destramă. Moartea-i frânge aripile și trupșorul ei curat se coboară în pământ necunoscut.

Sărmani părinți cari v'ați trudit cu îngrijirea odraslei voastre, ca să vă fie sprijin la bătrânețe, ce nenorocire vă frânge inima strivită. S'a dus copila iubită; noaptea gândurilor negre vă apasă. Numai dorul de casă vă mai ține viața și nădejdea de a vedeă sărbătoarea cea mare a neamului. Pentru ea pătîmim toți și credința în sosirea dreptății, ne dă tărie de-a purta bărbătește toate încercările acestei pribegii grozave.

VI.

Viața noastră era sarbădă și posomorâtă. Ne simțiam așa de părăsiți, încât sufletul nostru căută mereu un sprijin, o rază de lumină care să ne ridice din întunerecul desnădejdiei și să îndrepteze cugetele spre zări mai senine. Puterea rugăciunii își făcea loc tot mai larg în noi și dorul după slujba dumnezească devenia tot mai nepotolit. Nici odată n'am înțeles mai bine ca acum însemnătatea covârșitoare a bisericii pentru întărirea obijduiților, ajunși pe marginea prăpastiei.

Ne-am îndreptat spre biserică, dar aici troparele noastre răsunau în limbă străină. Și atunci am văzut ce putere tainică este limba în care crescusem. Prin bunăvoința preotului rusesc, am dobândit puțința să ascultăm odată pe săptămână slujba românească. Cea dintâi Vineri în 18 August cu trei preoți. A fost una din zilele luminate ale pribegiei noastre.

Pierdusem totul și în pustiul sărac ce ne înconjură, biserica ne rămăsese singura mângâiere sufletească. De aceea ruga dela altar ni se părea mai sfântă, iar cântările ce se înălțau duioase dela strană aveau acum o dulceață nemărginită. Ne vedeam pe o clipă în bisericile noastre din Ardeal, cu lumânările de ceară înaintea

vechilor icoane sfinte, unde de-atâtea ori ne-am închinat cu evlavie și ne-am plecat genunchele spre rugăciune fierbinte, cerând celui de sus ocrotirea neamului nostru. În cuprinsul lor tă-mâiat au găsit scăpare nădejtile noastre și s'au întărit credința asuprașilor în sosirea izbăvirii. Chipul lor îl vedeam acum limpede și iubirea pentru ele ne covârșia sufletele înduioșate.

Când ne vom întoarce iarăș la altarele voastre mântuitoare?

Dar bucuria acestor ceasuri de liturghie n'o simțeam numai noi, ci ea se răsfrângea și asupra Moldovenilor, cari niciodată n'au putut auzi cuvântul lui Dumnezeu în limba lor. La început le venea neobicinuit să asculte slujbă românească, dar treptat inima lor se încălziă tot mai mult de farmecul nou ce se răspândia în biserică prin limba strămoșească. Fețele li se luminau, ochii le străluciau în lacrimi și cruci adânci de mulțumire, mișcau trupurile lor înfiorate.

Vor rămâneă multă vreme în amintirea noastră, clipele mișcătoare dela aceste slujbe, pe cari Moldovencele evlavioase le sorbiau c'o fericire cerească.

Suspinele ce ieșiau în răstimpuri din inimile lor, zugrăviau toată dragostea aprinsă ce sălășluiă în acești frați, aproape pierduți, pentru limba noastră.

Ce minuni ar face biserica și școala românească în mijlocul lor! Ar fi cea mai mare binefacere din câte li s'ar putea dăruî. Noi avem nădejde, că partidul național din Basarabia se gândește la ei cu toată stăruința, spre a-i scoate din primejdia înstrăinării desăvârșite.

Abia înoiți sufletește prin aceste ceasuri de slujbă, începeau pentru noi iarăș zilele de neschimbată morocăneală.

Pribegii se adunau în fiecare zi la magazia înnegrită din mijlocul satului. Răzimați în bătele lor de salcă ori grămădiți pe prispa de scânduri corojite, ei să frământau în gânduri negre, întrebau de mersul războiului asupra căruia nu mai știau nimic în lipsă de gazete românești; doar slovenirile din rusește ale păr. Rudiciuc ori ale studentului Piteiu de ne mai dau câte-o știre nelămurită. Incolo sbuciumări dureroase într'o grozavă desorientare. Toți căutau să afle unde și în ce chip vor petrece iarna. care-i amenința cu umbrele ei negre de moarte.

Ajutorul de 1 Rublă ce ni se da era prea mic într'o vreme când pâinea costa atâta, când ouăle se vindeau cu 15 copeici, iar untul și laptele creșteau în preț zi de zi. Pribegii n'aveau bani, iar puțința de-a câștigă ceva cu învățătura lor de carte, era tăiată. Atunci s'a petrecut unul din acele lucruri zguduitoare, pe cari numai primejduirea vieții le scoate la iveală: conducătorii

poporului din Ardeal, au intrat în rândul lucrătorilor cu mâinile.

În Gruscaia preoți și învățători cărau zile întregi la snopi din câmp, dormiau pe paie în grădini, spălau rufe în apa murdară a pârăului ori învăteau în sudori grele la mașinile de treerat, pe plată mică și cu hainele înegrite de colbul ce-i înecă.

La Visca 10 preoți s'au învoit să meargă ca tăietori de lemne într'o pădure cu 180 de de Ruble pe lună, având să doarmă în bordee și să-și facă singuri mâncarea. Profesori și funcționari au ținut de coarnele plugului pe o moșie întinsă, cu 4 Ruble la zi fără mâncare. Și Doamnele noastre au ieșit în țarina străină, ca în dogoarea soarelui să scoată cartofi de dimineața până seara.

Fruntași ai țării mele ce blăstăm greu vă paște! N'a fost deajuns că v'ați părăsit gospodăriile voastre înfloritoare aproape goi, că un an de zile ați îndurat lipsuri și suferințe ce nu se pot spune, ca mai apoi să treceți în Rusia cu sufletul zdrobit.

A trebuit acum, din pricina foamei, să vă jertfiți mândria și să lucrați cu mâinile voastre pământul străinului, ca niște pălmași bătuți de Dumnezeu.

Ardeal nenorocit, vino și-ți vezi apostolii îndurerați, cu fruntea plecată în țărâna neagră a stepelor rusești! Idealul național le-a pus pe

umeri cea mai jalnică din toate umilințele ce poate încercă un suflet omenesc.

Și această stare de robie faraonică, i-a silit să se îndrepteze către aceia, cari își luaseră sarcina ocrotirii lor.

În rânduri drepte se înșirau pe hârtie jalbele și durerea le-a fost ascultată. Soarta noastră se îmbunătățise, dar cu vestea ei a trebuit și de astădată să se amestece veninul conducătorului în paharul amărăciunilor noastre. Sfântă mângăiere, ce balsam răcoritor ai fi tu pentru noi în aceste locuri triste, dacă ai tresări într'o inimă aleasă, simțitoare și frățească! Așa ne rămâne numai dorul tău și amintirea — când vom fi la casele noastre — a icoanelor negre cari ne au întunecat zilele de pe aici.

Acum înțelegeam adevărul, că mângăierea trebuie căutată în noi, în muncă organizată. Ne-am așternut la lucru fără autorizație.

Preoți cu îndemănare practică ca Babeș și Manta ori cu stăruință minunată ca Dr. Oct. Popescu au strâns hrană, au făcut depozit, au adus paie și lemne de încălzit. Lucrurile apucau pe o cale bună, menită să înlăture primejdiile iernii. Alții s'au îngrijit de hrana sufletească a coloniilor prin conferințele obștești, la cari pribegii alergau cu sete.

Ce simțăminte deosebite îți treziau în suflet adunările învățătorilor, la cari uneori luau parte și

preoții, și în cari se vorbea cu căldură despre biserica și școala românească a Ardealului de mâne.

Dragostea pentru școala noastră prigonită se dusesse cu pribegii până la Elisabetgrad. Și cine știe dacă în reformele școlii noastre viitoare nu va fi vr'una, care să se fi frământat tocmai în desbaterile noastre din Rusia.

Retrăiam zilele frumoase ale conferințelor învățătorești din Ardeal, cu discuțiile lor serioase sincere și pline de avânt.

Chiar și aici s'a făcut școală pentru copiii refugiaților, povățuită de V. Ivan și E. Babeș cu cărți aduse din Chișinău. Slova latinească se scria cu sârg în mirarea Moldovenilor, dintre cari mulți își arătaseră dorința s'o învețe. Și ne-am făcut în tăcere propoveditorii alfabetului nostru printre Moldoveni, cari aveau destulă istețime să învețe litera străbună. Se minunau de frumuseța ei în împotrivire cu cea rusească și nu încetau a ne cere povața acestei taine a scrisului românesc.

Dragostea de biserică a dus la alcătuirea unui cor sub conducerea studentului N. Colan și în scurt timp liturghia în 4 voci se cântă în biserica rusească spre bucuria noastră și mângâierea Moldovenilor.

La 1 Octomvrie s'a putut vedeà una din acele liturghii frumoase săvârșită de preoții noștri cu cei ruși împreună, la care corurile răs-

pundeau românește și rusește iar norodul moldovenesc ascultă înduioșat până la lacrimi. A fost o sărbătoare care va rămânea neștearsă pentru Moldoveni.

Dincolo în Visca, meșterul Nic. Oancea își întocmise un cor puternic, cu care a dat 2 concerte. Cel din 17 Septemvrie stârnise o însuflețire deosebită în populația rusească mai ales prin 2 cântări rusești cântate cu pricepere. Dar cine ar putea zugrăvi înfiorarea noastră din șara aceea, când am auzit răsunând dulcile cântări ale Ardealului. Să te desfătezi la Visca în cântecul minunat al lui Toma Brenciu dela Brașov.

Ne simțiam atunci pe-o clipă la petrecerile noastre de-acasă, cu aerul acela sănătos de sat, cu preoți, notari și învățători de o rară bună-cuviință strânși în jurul meselor albe, ca să se bucure de aceste întâlniri dorite și înălțătoare.

Iată fapte cari trebuie să-ți miște inima și fac să te gândești la întâmplările neobicinuite pe cari istoria unui neam le păstrează în paginile sale, cu deosebită grijă, spre cutremurarea înduioșată a urmașilor.

Cântările noastre au incredințat pe Ruși, că bejenarii găzduiți de ei sunt oameni cu carte, că ei fac parte dintr'un popor luminat, care nu poate fi batjocorit în Moldovenii smeriți, aflători prin aceste locuri.

Vedeau și ei, că numai o mare nenorocire ne-a putut gonî până aici, că de sigur în sufletul nostru trăiește o credință sfântă și o speranță uriașă, care ne-a făcut să luăm lumea 'n cap și să suferim cu atâta tărie morală torturile unei sorți nemiloase, care nu ne-a cruțat nici una din asprimile ei zdrobitoare.

Iar jos la Aleșchii, ai noștri, întemeiază societatea literară-culturală «Regele Ferdinand I. Românul» stăruind să îmbrățișeze dorințele pribegilor de a se' adăpa — în acest colț îndepărtat din isvoarele așa de scumpe acum ale culturii românești.

Căci niciodată n'am simțit mai dureros, decât în aceste locuri străine, lipsa de mană sufletească pe care o aveam acasă din belșug prin bibliotecile, revistele și ziarele noastre naționale.

În nopțile de sbucium adânc ca și în zilele de îndoieli chinuitoare, numai cuvântul românesc — tălmăcitor de ideal și vestitor de biruinți — ne mai putea stâmpără arsurile și dorul nepotolit după Ardealul nostru.

Pentru el se zguduie toată ființa noastră, de jalea lui întunecată gemem în taina serilor triste, și nu-i inimă între noi, care să nu-i simtă chemarea duioasă, pătrunzând ca o rugăciune de mântuire în temnița pribegiei noastre îndurerate...

Rusia, Septemvrie 1917.

